

Lühikese muusikalise sissejuhatause järele avaneb eesriide ning lava näitab rahva hulka, kelle keskele iseloomuliku, tõukava juht-motiivi saatel astub prustlav. Rahvas reageerib ta ähvardavale nuudle kaebliku viisiga, ilma et ta ise teaks, mispärast või mis jaoks ta õieti kaebab. Seda selgitavad varsti järgnevad dialoogid üksikute isikute ja rühmade vahel rahva hulgast, kus avaldub M. meisterlikkus kõnelaadi muusikalises tõlgitsuses. Neile kahekõnedele toob lõpu uus priistavi ilmumine jälle ta juhtmotiivi saatel, ning rahvas uuesti algab oma kaebust endisel viisil, kuid poole tooni võrra kõrgemal, endisest ägedamini. Siis esineb Šeekoloff, vahest hõrga suursuguselt oma kõrvalise osa kohta. Palverändurid ilmuvad lauluga vana slaavi kirikulaulu laadis. Kogu see lühike, meisterlikult ehitatud pilt pakub veenva tõestuse M. suurist muusikalise koloristi võimelest.

2. pilt. Plats Moskva Kremlis. Boris on lõppeks pakutud tsaarivõimu vastu võtnud ja rahvas hõiskab uuele valitsejale vastu, keda praegu kroonitakse. Boris aimab lähenevat ohtu. Ta palub taevalt õnnistust, kummardub oma eelkäijate, Venemaa kadunud tsaaride ees ja kutsub rahva kätlaiseks.

Orkestri eelmäng meisterlikkus kõlamaalis kujutab Kremi kellaide heinat. Vürst Šuiski käsul rahvas häkkab laulma kitust, milleks M. kasutab rahvaviiit. Rahva kiituselaul kahestub vaid lühikeseks ajaks Borisi palvega, et algada uue hooga ja võimsas hõiskes lõpetada pildi.

3. pilt. Kloostrikong Üdovi kloostris. Pimen istub lambi või küttnla valgeli ja kirjutab oma kroonikat. Grigori ärkab ja jutustab oma unenägu, mida ju kolmat korda näinud: ta tõusnud kõrgetele tornile ja kogu Moskva rahvas näidanud ta peale näpuga; ta langenud alla ja ärganud. Pimenilt kuuleb, et Borisi käsul tapetud tsarevitš Dimitri oleks nüüd umbes kakskümmend aastat vana, nagu ta iseigi. Kuna vanamees lähleb munkade hommiku palvele, Grigori ennustab Borisile Jumala karistust ja verist kättemaksu.

Muusika kirjeldab väga meeleolukalt üiset vaikust ja kronisiti usinat, kiretut tööd: kirja panna tõde sündinud asjast. Varsti lisaneb sellele teine teem, ühtlasi pühalik ja vaga, siis kui Pimen tuletab meele oma elupäivi. Need mõlemad teemid segunevad edaspidi, andes muusikalise väljenduse Pimeni iseloomust. Süvendab kloostri rahu meeleolu lava tagant kostev munkade lihtne koorilaul hommikupalvel. Seal, kus kõnelus käändub tapetud tsarevitiile ja Pimen teatab Grigori-le: „Ta oleks sinu eane ja valitseks,“ — seal intoneerib

orkester tasases kasvavas tremolandos tsareviti Dimitri teemi, otsekui märkides Grigori hinges esmakordselt tärkavat trooninõudmise ideed; tõepoolest see karakteristlik teem saabki hiljem Grigori-usurpatori Vale Dimitri juhtmotiiviks.

4. pilt. Kõrts Leedu piiril. Kõrtsinaine laulab lustilist armastuslaulu. Tuluvad Missal ja Varlaam, kaks kerjusmunka, kellega ühinenud kloostrist põgenenud Grigori, et pääseda üle piiri: nad võetakse lahkestu vastu. Varlaam laulab laulu sellest, kuidas Joann Hirmus vallutas Kaasani; jääb juues ikka unisemaks. Kõrtsinaine kirjeldab Grigori salaree üle piiri, seal tulevadki valvurid ja prustlav tahab käsu põhjal, mis käib Grigori kohta, Varlaami kinni võtta. Grigori ise peab käsukirja lugema, võltsib seda nii, et see Varlaami pihhta sobib. See aga tõrgub, loeb ise käsukirja, nii et Grigori ära tunnakse, kes hüppab läbi akna ja põgeneb.

Muusikaliselt see pilt on vahest meisterlikumaid, värvikamaid kogu operis. Lühike eelmäng toob teeme järgnevat tegevust: Varlaami laulust, rändmunkade tammuva kõnnaku häälestuse, nende kaebliku kerjara lauluviisi ja Dimitri juhtmotiivi. Tegevust ennast saadab igas fraasis ilmekaim heliline koesitik, olgu see kapriisilikus rütmis esinev kõrtsinaise laul „sinisest pardist“, kerjusmunkade kaeblik kerjamine, tegelaste kõnelused, mis meloodilise retsitaatividena haruldase tänuhkkusega tõlgitsevad kõnelooni, viinaviskamise ütlema piltlik saatemuusika, hoogne ballaad Kaasani võtmisest, mille muusikaks M. on kasutanud kellegi rahvalauliku suust kirjanandud viisi, Varlaami purjus-unine ümismine: „sõidab kord mies“, priistavi ju esimesest pildist tuttav juhtmotiiv, Varlaami vaevaline lugemine-veerimine ja lugematu hulk muid peened üksikasju, täis vangistavat meeleolu või süütaavat koomikat.

5. pilt. Tsaari „Teerem“ Moskva Kremlis. Tsarevna Ksenia istub kaebes oma surnud peigmehe pildi ees, tsareviti Feodor uurib Venemaa kaarti. Amm (njanja) laulab, et Kseniat lõbustada, laulu säases, kirbus ja kiilist. Feodor järgneb ta eeskujule, laulu säases, kirbus ja kiilist. Feodor järg-õrn oma laste vastu. Jäänud Feodoriga kahekesi, ta kirjeldab valitseja raskeid kohustusi. Üksi jäänuna ta südamest kerkiib kaebe oma raske saatuse pärast: kõrges omas häddas ja viletsuses süüdistab rahvas teda, neab teda. Teda ennast vaevab südamepiin tapetud Dimitri pärast. Tuleb lossis valvet pidav bojaar, teatab vürst Šuiski tulekust ja ühtlasi salajasest Boris-i-vaslastest bojaaride nõupidamisest, millest ka Šuiski võtnud osa. Šuiski märkab peagi, et Borisi on hoiatatud ja mängib seepeärast libekeelsena tsaari poolehoidjat, teatades, et Poolast on tulemas usurpator Poola kuningaga, aadli